

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

УДК 82/1/9

DOI <https://doi.org/10.30970/PNS.2020.25-26.1>

ДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ В АНТИУТОПІЇ ДЖОРДЖА ОРУЕЛА «1984»: АНАЛОГІЇ

Віталій Білецький

*Донецький національний університет імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21000, Україна
e-mail: biletisk750@gmail.com*

У статті автор продовжує свої розвідки з препарування романів-антиутопій й пошуку аналогій у поточній соціальній реальності. Тут із філософської точки зору аналізується знакова для світової літератури антиутопія Джорджа Оруела «1984».

З точки зору філософської методології детально аналізується тоталітарне суспільство, подане в романі. При цьому подаються як загальні його характеристики, так і окремі методи маніпуляції масовою свідомістю. Підкреслюється, що останні становлять систему – політичну міфотворчість, за допомогою якою й досягається керованість суспільства і тотальний контроль.

Також показано, що головний спосіб маніпуляції свідомістю (політична міфологічна пропаганда) переростає у справжню політичну релігію зі всіма необхідними її складниками: політичною релігійною громадою з ієрархізацією її членів, релігійними діями й концепцією політичної релігійної віри.

Крім цього, виявлені та артикульовані такі засоби впровадження цієї релігії, як фальсифікація історії, фальсифікація новин, будь-яких витворів культури, політичний примус до споживання цієї інформації, модифікація мовлення і мислення, тоталітарний контроль й репресивна політика держави до інакомислячих.

Дискутуючи з деякими тезами Джорджа Оруела, автор статті виявляє аналогії з літературними творами подібної спрямованості, які було проаналізовано ним раніше, а також із відомими соціальними реаліями ХХ та ХХІ сторіччя.

Зокрема, наголошується, що маніпуляція масовою свідомістю шляхом створення і впровадження політичної міфотворчості – поширена практика в сучасному світі.

Автор переконаний, що саме цей спосіб впливу на суспільство є нині чинним й в Україні. Саме завдяки трансляції засобами масової інформації політичних міфів, поширенню чуток тощо до влади обираються некваліфіковані індивіди – зі всіма неминучими наслідками для економіки, зовнішньої та внутрішньої політики, української освіти, науки й культури загалом.

Для цього український електорат цілеспрямовано редукують до нелогічного, неосвіченого, некритичного стану й насичують мислення людини маси міфологемами, низка яких практично тотожна оруелівському «1984».

Отже, гіпотеза, висловлена автором у попередніх працях про цінність для сучасного філософа саме літературних творів такої спрямованості як джерельної бази, отримує додаткове підтвердження.

Ключові слова: маніпуляція свідомістю, новомова, двомислення, політична релігія, думкозлочин, антиутопія, віра, масова покора.

Постановка проблеми і стан її дослідження. Продовжуючи серію робіт щодо дослідження сучасних проявів маніпуляції масовою свідомістю [2–7; 13], ми, як і в минулій статті [14], зосереджуємося на її рефлексії відомими літераторами, які створюють картини соціальних утопій або, радше, антиутопій.

Практика цілеспрямованого інжинірингового деградаційного впливу на мислення та емоційну сферу населення, яка переслідує політичні чи маркетингові цілі, в поточній об'єктивній реальності широко розгорнута в багатьох сучасних суспільствах.

Сили, які або утримують владу, або претендують на неї, зацікавлені в тому, щоб «мозок людини втрачав спроможність до критичного аналізу дійсності. Людина мисляча перетворювалася б на *людину віруючу* несамовито, фанатично, всупереч реальності, що б'є в очі. Відтак людині <...> можна б було елементарними засобами нав'язати все, що завгодно, і вона б прийняла навіюване як світлу і єдину істину й готова була б жити для неї, страждати за неї, помирати за неї» [1].

Саме така антигуманна практика, яка дискредитує сутність особи й нівелює родові поняття «*sapiens*», спостерігається і в Росії, і в Україні, і в будь-якій країні сучасності чи минулого, де влада намагається встановити тоталітарний контроль над населенням.

У роботі [14] було доведено, що картина управління суспільствами шляхом маніпуляції масовою свідомістю способами вихолощення інтелекту людей, плекання в них афективного зоологічного реагування, підміни історії, тотальної пропаганди заданих диктаторами дискурсів, створенням політичних неорелігій і трансляції всього цього через ЗМІ, створена такими літераторами, як Олдос Хакслі й А. та Б. Стругацькі, ніскільки не суперечить науковому баченню соціальних процесів. Ба більше: їхні художні рефлексії є дотичними до філософії, соціології, психології і додають до наукової картини образності, відчуття залучення до подій та безпосередньої присутності.

Отже, автор, аналізуючи окреслену вище проблему, нині розвиває тезу, що витвори знаних митців літератури, які працювали у відповідному жанрі, виступають як своєрідна джерельна база, дослідження якої дасть змогу створити *комплексну картину* як самої маніпуляції масовою свідомістю, так і її наслідків.

До цього варто додати, що актуальність цього і подібних досліджень додатково посилюється тим, що нині явно бракує як фахових соціально-філософських розвідок подібних літературних творів, так і публіцистичної їх популяризації. Сукупно з деградацією, профанацією або повним скасуванням гуманітарної складової частини вищої освіти, наприклад, в Україні, відсутності пропаганди інтелектуальності, це призводить до браку обізнаності як широких мас населення взагалі, так і студентської молоді, зокрема, з грандіозною проблемою і реальним ризиком перетворення їх на віруючих маріонеток, які за бажанням маніпуляторів із натхненням та ейфорією можуть здійснити будь-який заданий маніпуляторами політичний вибір.

У цій роботі ми звернемо увагу на персону письменника та публіциста Еріка Артура Блера, відомого під псевдонімом Джордж Оруел. Його твір «1984» на тлі футурологічної соціально спрямованої літератури виділяється надзвичайно опукло, авторитетно і фундаментально. При цьому доволі потужна і розлога публіцистико-наукова аналітика, присвячена як цьому роману, так і персоні автора, вже знала і начебто пережила свій пік у третій чверті ХХ століття.

З 1950-х років десятки дослідників західного світу дискутували на шпальтах авторитетних видань «*New York Post*», «*New Yorker*», «*The Spectator*», «*The Futurist*», «*Daily Worker*», влаштовували відповідні тематичні симпозиуми та конференції – багатий бібліографічний матеріал, який нараховує *сотні позицій*, представлено, наприклад, у книгах кембриджського дослідника Джона Роддена «*George Orwell: The Politics of Literary*

Reputation» та «The Cambridge companion to George Orwell» [16; 17]. Певні автори монографій, тез та статей віднаходили очевидні паралелі у «1984» та у сталінізмі, франкізмі, в устрої фашистської Німеччини та інших тоталітарних диктатурах, загалом поділяючи острах Дж. Оруела щодо небезпеки виродження демократичного устрою і перетворення його на тоталітарний. Їх опоненти, виокремлюючи якусь окрему тезу із загального тла роману, звинувачували Оруела у спекуляціях, огульному очорненні соціалізму, хибних страхітливих пророцтвах, які не справдилися, а також ледь не у психологічних індивідуальних проблемах, які нібито були віддзеркалені у «1984».

Своєю чергою цей роман після зняття цензурних заборон проаналізований низкою радянських та пострадянських дослідників, які наважилися дослідити тему тоталітаризму. Тут практично не спостерігається такої чіткої дихотомії позицій, як на Заході, – науковці і публіцисти схилиються до обережної згоди якщо не з всією концепцією роману, то, принаймні, з низкою тез щодо реального існування партійної «новомови», «двомислення», потенційної можливості глобального тоталітарного контролю тощо.

До найвідоміших оруелознавців варто зарахувати, насамперед, соціального філософа і соціолога В. Чалікову, журналіста і літературознавця В. Недошивіна, філологів і літературознавців Ю. Кагарлицького та Н. Зінкевича. В їхніх наукових і науково-публіцистичних працях, особливо фундаментальних, подається корисна для сучасного дослідника розлога бібліографія минулих розвідок стосовно Оруела та його творів [10; 12; 15]. Зрозуміло, що ці аналітики недалекого минулого, як правило, зосереджувалися на віднаходженні паралелей і розбіжностей між подіями роману і соціально-політичних реалій у СРСР за часів Жовтневого перевороту і невдовзі після нього.

Іншими словами, «1984», на перший погляд, більш ніж гідно досліджений. Але, беручи до уваги надзвичайну динамічність розвитку соціально-політичних процесів у ХХІ столітті, низку численних «кольорових» революцій, поширення практики керування масами за допомогою маніпуляції свідомістю, застосування ЗМІ як зброї, можна констатувати певну застарілість минулих оруелівських розвідок. Нині актуально буде зіставити соціуми «1984» не із СРСР чи німецьким Рейхом, а із сучасною Російською Федерацією, Україною, США і т.п., зробивши висновки, важливі для чинної нагепер геополітичної та соціально-культурної картини світу. Таких праць, бодай епізодичних розвідок, а тим паче фундаментальних монографій, нині явно бракує.

Мета статті, з огляду на обмеження обсягу, віддзеркалює лише певну частину вищевказаної необхідної роботи. Тут буде проаналізовано *спосіб і засоби* маніпуляції масовою свідомістю, наведені в антиутопії Джорджа Оруела. Вибір автора і твору пояснюється не лише вищевикладеним, але й тим, що «1984» входить до невеликого переліку книжок ХХ сторіччя, які називаються «найважливішими», «найвпливовішими», «пророчими», «такими, що змінили світ», «такими, що стримали комунізм в Європі». До мети також належить пошук яскравих прикладів наявності аналогічних технологій у тих сферах сучасної політичної реальності, які є найбільш актуальними для нашої країни.

Методи. У процесі написання цієї статті автор послуговувався способами пошуку та вивчення літературних джерел, наукового аналізу текстів – як першоджерела, так і розлогих критичних візій на нього, що включав, зокрема, підходи об'єктивного, неупередженого сприйняття, та компарації. Після цього необхідним буде застосування методу сходження від абстрактного до конкретного для якомога більш компактного артикулювання засобів і способів впливу на масову свідомість, віднайдених художньо-соціальною уявою письменника в романі. Продуктивними є також методи абстрагування і порівняння – для віднаходження аналогій між відповідними тезами Оруела і фактами сконструйованої політичної реальності. Як і в минулій роботі, залучено також міждисциплінарний

підхід, бо маніпуляція масовою свідомістю може бути комплексно проаналізована лише з наверненням до соціальної філософії, соціології, царин психологічного знання, а також релігієзнавства.

Виклад основного матеріалу. «1984» [8] детально вимальовує перед читачем внутрішньополітично стабільне суспільство, яке є вже доволі віддаленим у часі результатом радикальних соціально-політичних перетворень. Революція пролетаріату сталася понад 20 років перед змальовуваними подіями і швидко виродилася в тоталітарну диктатуру партії «Англійський соціалізм» («Ангосоц»), всередині якої відбулося знищення всіх політичних лідерів, крім так званого «Великого Брата» (далі – ВБ).

З тексту роману не впливає з очевидною достовірністю, що останній є реальною й окремою персоною – цілком можливо, що він є уособленням колективної влади. Фактично суб'єкт влади анонімний, а радше псевдонімний, що надзвичайно зручно для унеможливлення протидержавних закатів, які буде занадто важко спрямувати.

Наддержава «Океанія» (одна з трьох світових) фактично є конфедерацією, керованою ВБ, який делегує повноваження чотирьом взаємопов'язаним установам-міністерствам Правди, Миру, Достатку і Любові. Влада існує заради самої себе, тобто, маніпулюючи свідомістю населення способами, які будуть наведені нижче, створює умови неможливості її непідтримання. Така політика вироджує поняття «громадянин» до простого індивіда – представника населення.

Зі стратифікаційної позиції, соціум поділяється квазікастово на партійну верхівку Ангосоца – «внутрішню партію» (2%), звичайних її членів (13%) і значні за кількістю пролетарські маси (85%).

Зовнішня політика зводиться до *постійної* війни проти держав-сусідок. При цьому одне з проголошених партійних гасел «Війна – це мир» може бути пояснене таким чином. Економічна невідповідність війни компенсується іншою метою. Вона дає змогу підтримувати населення в умовах тотального дефіциту товарів народного вжитку і навіть першої необхідності. Це обдумане державна політика, бо так підвищується значення привілеїв для 2%.

Партійна верхівка забезпечена навіть предметами розкошів, що є *секретом* для інших верств. Отже, вона категорично не зацікавлена у втраті цих привілеїв і державних заколотів. Зручним виправданням жебрацького існування 98% людей стає ведення війни. Постійне збільшення робочого дня, тяжка праця і техніки, які будуть змальовані нижче, *не залишають часу і ментальних можливостей для робоподібних верств населення ні обдумати ситуацію, ні організуватися* для повалення влади 2% привілейованих партійців. Війна просто має тривати. Тим паче вона не загрожує еліті, і навіть стан справ на фронті не має особливого значення.

Абсолютно тотожна ситуація і в інших світових державах. Навіть ідеології партійних верхівок експлуатують однакові тези. Зрозуміло, що головною, але недосяжною метою кожної з держав є завоювання всього планетарного простору. Тут Оруел стверджує, що перемогти у війні ніяка держава не може – не вистачить ресурсів, але вести війну кожній *потрібно* із зазначених причин. *Тобто якщо перемога неможлива, така мета і не ставиться. Кожна держава вдається лише до мінімально достатньої імітації війни – фактичного шахрайства щодо своїх громадян.* Війна зводиться лише до периферійних бойових дій, що, крім утримання всього населення в режимі «трудового подвигу», дає періодично інші вигоди – війна є джерелом безплатної робочої сили і деяких рідкісних природних матеріалів. Іншими словами, стан війни є перманентним модусом – іншого миру, як постійне мілітарне напруження, на планеті немає. Тобто війна – це мир.

Що стосується культурної діяльності, то її спрямування жорстко диктуються партією, а її витвори фактично є пропагандними продуктами.

Науковий прогрес, яким опікується Міністерство миру, існує лише у сферах розробки психолого-технічних методів тотального контролюю і виявлення потенційних інакомислячих шляхом відстеження дрібних моторних проявів, міміки, жестикуляції, виразу обличчя. Прогресують також методики катування і психологічної обробки як мас, так й індивідів для прищеплення політичної віри і повної підсвідомої покори політичній пропаганді. Із природничих наук розвиваються тільки ті галузі біології, фізики, хімії, які розробляють зброю масового ураження.

Економіка планового типу – регіональні центри розподіляють матеріальні ресурси, практично не цікавлячись кількістю та якістю продукції, реальними потребами людей чи ступенем їх задовільнення. Вже сказано, що розподіл всіх тих матеріальних благ, які ще існують в атмосфері тотального дефіциту елементарних предметів і потреб, відбувається контрастно нерівномірно, наприклад, взуття, шнурків, лез для гоління чи мила.

Яким же чином – *способом і засобами* – підтримується внутрішньополітична стабільність? Викладемо нижче базові тези.

Головним способом є тотальне впровадження ідеократичного управління. Ідеологія, окремі складники якої ми наведемо нижче, передбачає створення і трансляцію *системи політичних міфів* із примусовим охопленням нею всього населення. Читач застасе події тоді, як ця політична міфологія вже *перетворилася на політичну релігію* – з усіма необхідними складниками – системою сакралізованих персон і цінностей, партійними нормами-заповідями нової етики, ритуалами й квазірелігійною спільнотою.

Канонічна ідея проста – абсолютне верховенство і месіанська роль Великого Брата, який за всіх бореться, за всіма стежить, доглядає, суворо по-батьківськи піклується й веде народ до абстрактного «світлого майбутнього». За законами міфотворчості, ця персона претендує на вічність (ВБ був завжди і буде). Безпосереднім соціальним «тілом» ВБ є непогрішима і знеособлена партія Ангсоц.

Протистоять і перешкоджають ВБ інферналізовані сили – як внутрішньополітичні відступники, політичні еретики, так і зовнішньополітичні агресивні квазідемони (сусідні держави) з їхніми військами, шпигунами, диверсантами.

Політично-релігійні ритуальні дії приписують індивідам конкретні фізичні рухи, специфічне мовлення, встановлені вирази обличчя, погляду, статури тощо. Наприклад, люди зобов'язані під страхом фізичного усунення чи тортур дивитися телевізійні пропагандистські програми (інших не існує) ніяк не менше за необхідний мінімум, бути присутніми на щоденних «двохвилинках ненависті» – ритуалах демонстрації екзальтованої любові до ВБ й люті до ворогів. Діти зобов'язані вступати до організацій, де їх, крім бездумного засвоєння ідеологем, вчать шпигувати за батьками для профілактики «партійної неблагонадійності», «партійних ересей».

Релігійно-політичною організацією є все суспільство Океанії з відповідним лідером, верхньою *непогрішимою* верствою – «внутрішньою партією», простими членами Ангсоца і деіндивідуалізованою масою пролетарів («пролів»), аналогічною до нижчої касти з відповідним ставленням презирства і зневаги до неї.

При цьому міністерства й низка обов'язкових організацій дітей, молоді, дорослих чоловіків і жінок виконують, у тому числі роль релігійних орденів – їхні працівники транслують ідеологію, мільйони наглядців та інформаторів стежать за дотриманням партійно-релігійних норм, займаються репресивною системою – тортурами чи фізичним знищенням партійних еретиків, пропагують війну, яка начебто є єдиним способом встановлення миру на планеті.

Наведемо тепер способи, тобто інструменти, знаряддя впровадження засобу налагодження громадського спокою та покори, яким є окреслена вище політична міфотворчість чи політична неорелігія.

Фальсифікація історії. Оскільки здобуття Ангсоцем та особисто ВБ влади, перекроєння геополітичної карти з утворенням нових наддержав не могло відбуватися безкровно і високоморально, то очевидною є задача затирання цієї інформації з пам'яті людей для підтримки рафіновано позитивного образу. Отже, треба підмінити історичну правду вигадками – «відмінити» справжню.

Відповідним «виправленням інформації» займається, зокрема, Міністерство правди – Мінправ. Його співробітники систематично та планомірно знищують будь-які згадки про репресії та знищених осіб – із точки зору пересічної людини їх нібито не було і немає. Підміненими виявляються дані у всіх архівах і на всіх можливих носіях інформації. Так створюється *tabula rasa* – чистий простір для насичення пам'яті людей маси потрібними фальсифікаціями, які прославляють, оголошують бездоганними вождями одних людей і дискредитують інших. Це стосується не тільки періодичних видань, а й філософських, наукових, літературних творів – будь-яка згадка про партію має бути виключно позитивною, а герої романів, наприклад, *мусять вести себе партійно*.

Фальсифікація новин. Мінправ також оперативно «виправляє» дані щодо поточних подій. Наприклад, якщо чільник Ангсоца в недалекому минулому пообіцяв випуск певної кількості продукції народного споживання, а реальність цьому не відповідає, то потрібно змінити дані в архіві щодо обіцянки – вона має стати скромнішою або взагалі зникнути. Одночасно треба підтасувати статистичні дані щодо реального стану речей – підігнати цифри під потрібні. Отже, в новинах досягається імітація бездоганності, виключної правдивості і пророчого дару партії і ВБ. Для створення заданої інформації про внутрішньо- або зовнішньополітичні події, життя пересічних людей тощо Мінправ має потужний штат режисерів, акторів, імітаторів голосу для того, щоб сфабрикувати потрібний продукт, який прославляє партію, велич і мудрість ВБ, показує зв'язку окремих партійців, часто вигаданих, демонструє добробут мешканців Океанії, їх лояльність, вдячність, трудовий ентузіазм. Так само фабрикуються звірства ворогів на фронті, підступність шпигунів, диверсантів, зрадників. Тобто замість подання інформації, власне, відбувається *створення атмосферного пропагандного інформаційного продукту*, насиченого потрібними міфологемами.

Цензура і корекція витворів мистецтва, науки та літератури. Мінправ цензурує всі витвори мистецтва (пам'ятники, театральні п'єси, кінофільми, малюнки etc.), створює канони наочної агітації – плакати, гасла, «правовірні» партійні пісні, вірші тощо. Отже, вся наново створена або відкоригована продукція такої маскультури має відбивати: 1) велич Ангсоца та ВБ; 2) нищість, підступність і звірство ворогів та їхніх посіпак; 3) необхідність правовірної партійної поведінки у постійній праці і боротьбі; 4) образ світлого віддаленого майбутнього після перемоги Ангсоца у всьому світі.

У контексті цього засобу цікавим є те, що Оруел зазначив надзвичайний вплив на маси інформації, поданої в цифрах. Астрономічні числа щодо продукції народного вжитку неначе зачаровують натовп. Перевірювати вона їх не хоче і, за підтасування статистики, не може. На цьому ефекті, зокрема, наголошував і соціальний філософ С. Кара-Мурза у відомій праці «Маніпуляція свідомістю» [9].

Використання дискурсу війни. Цей спосіб маніпуляції є продовженням попереднього. Партія як створювач-фальсифікатор новин активно експлуатує концепт *справедливої* війни, яку тривалий час веде Океанія з ордами Євразії чи Остазії. Якщо ж вона й окупує останніх території, то це тлумачиться як «визволення» або помста підступному ворогові.

Зрозуміло, що разом із демонізацією держав-антагоністів та їхніх народів паралельно подається сакралізований образ Ангсоца та Великого Брата як єдиних захисників та оборонців країни, що додатково посилює їх легітимізацію. Іншими словами, війна як модус існування держави *вигідна владі*. Інших вигід війна практично не має – економічно

вона надзвичайно збиткова, що не обходить 2% «внутрішньопартійців», які приховано для інших верств забезпечують собі надлишок благ.

Підкреслення в масовій інформації детермінанти війни дуже зручне також для пояснення тотальності дефіциту, убогості життя, антисанітарії, недосконалості медичної системи, комендантської години, обмеженості свобод тощо.

Крім цього, проводиться внутрішня політика *зобов'язаності всіх готуватися до війни* з відповідною міфологічною героїзацією цього процесу. Ін речах це, зокрема, реалізується діяльністю дитячих, підліткових тощо організацій мілітарного спрямування. А будь-яка людина, яка виявляє партійну неправовірність або може бути в ній запідозрена, оголошується посіпакою ворога, диверсантом, шпигуном, контрреволюціонером. Зрозуміло, що єдиним справедливим способом покарання таких у воєнний час є страта – вияв позитивної народної волі та народного обурення.

Примушення до споживання пропаганди. Як вже говорилося, кожна людина *зобов'язана* дивитися телебачення, регулярно відвідувати «двохвилинки ненависті», «добровільно» підписуватися на пропагандистську періодику, вступати до громадських організацій тощо. Зазначимо, що альтернативи споживанню пропаганди практично *не існує* – все, починаючи зі шкільних зошитів, підручників, закінчуючи назвами цигарок, відредагованих Мінправом. Інстинкт стадності, взаємного психологічного зараження, характерний для натовпу (маси), робить таку поведінку нормальною, морально схвалюваною – правдивою.

Контроль канонічності поведінки пов'язаний із примусом. Після того, як державою встановлені стандарти вигляду та поведінки партійно благонадійного індивіда, Ангсоц пильнує і забороняє будь-які відхилення від них.

Демонструвати власне ставлення, висловлювати свої думки *і просто їх мати*, особливо коли вони відрізняються від лінії партії, *небезпечно для життя*. Це так званий «думкозлочин», який буде змальований нижче.

Те ж стосується всієї зовнішності – одягу, зачіски, емоційної сфери, публічних зустрічей. Наприклад, членам партії забороняється на вулиці скупчуватися групами понад три людини. У процесі демонстрації в кіно чи по ТБ ворога необхідно показувати одні емоції, а в процесі показу обличчя ВБ інші – сміятися, демонструвати благоговіння, захоплення чи співати хвалебний гімн.

Стеження за обов'язковістю споживання пропагандистської міфології і ступенем партійності поведінки (навіть під час сну людини) опікується Міністерство любові. Це забезпечується технічними засобами – телевізорами з відеоконтролем глядача, патрулями, громадськими наглядачами, партійними активістами, сусідами, пильнуванням родичами один одного, включаючи стеження дітей за батьками і навпаки. І це не зрада чи підлість. Саме така поведінка тепер називається моральною і означає чесність, відповідальність, принциповість, беззастережне служіння ідеалам партії та ВБ. Через це у людей зникає почуття безпеки, приватного простору. Натомість *вони набувають комплексу потрібних соціальних рефлексів*, який відтворюється несвідомо, але цілком свідомо *оскаженіло конкурують* у демонстрації своєї відданості ідеалам партії.

Соціальні санкції. Будь-які люди, які викликають незадоволення партії, просто зникають з інформаційного простору з відповідним виправленням даних – всі згадки про них, характеристики або зникають, або швидко відредаговуються в негативно-критичному контексті. Зрозуміло, вони зазнають тортур для дачі самозвинувачувальних зізнань і знищуються. Це відбувалося, як правило, без пояснень і коментарів, а записи таких «зізнань», у разі потреби, демонструвалися знов-таки з метою пропаганди. Іншими словами, громадський осуд, новорелігійні і правові санкції є одним і тим самим й реалізуються

однаково – стратою і забуттям. Зазначимо, що масові санкції («політична чистка») застосовувалися раз на кілька років просто *без провини*. Десятки представників верхніх щаблів Ангсоца періодично проголошувалися «контрреволюціонерами», які відступили від лінії партії, – імовірно, для профілактики, бо вони мали змогу здобути певний авторитет і популярність. Трансляція їхнього каяття і страти була своєрідним пропагандистським спектаклем і збоченою розвагою.

Особлива роль у цьому способі маніпуляції відіграє боротьба Ангсоца з так званими «думкозлочинами». Це слово означає спроможність до аналітичного мислення, яка збереглася навіть під пресингом тотальної пропаганди. В окремих осіб настає стан «двомислення» – вони вже засвоїли соціальні рефлекси нового часу, відтворюють їх публічно, наприклад, вони палко вигукують гасла, в них виникає інстинктивна лють або ейфорія на певні подразники, але за відсутності інтенсивної пропаганди, у спокої, вони можуть подумки наводити контраргументи «правовірній» партійній ідеології. Вони усвідомлюють свою спроможність чинити внутрішній спротив ідеології і небезпеку власних думок для свого існування. Зрозуміло, що таку здатність найбільш інтелектуальний прошарок має всіляко приховувати. А спеціальний карний підрозділ «Поліція думки» прагне виявляти осіб, які не можуть жорстко контролювати постійний внутрішній діалог чи навіть конфлікт. Ті, хто не вміє викорінювати в собі неканонічні думки, є особливо небезпечними для системи.

Створення і насадження «новомови». Новомова (Newspeak) – це штучно створювана Мінправом система знаків. Оруел абсолютно точно констатував відому взаємозалежність між мисленням і мовою. Іншими словами, якщо спростити мову до мінімуму конкретних понять, вилучити з неї всі небажані слова, скажімо «дефіцит», «поганий», «свобода», «любов», «бідність», «голод», то *мислення не зможе оперувати ними і відповідні думки, які можуть бути опозиційними владі, просто не виникнуть*. Таким чином, новомова створювалася шляхом:

– *конструювання партійно-бюрократичних штампів часто квазірелігійного забарвлення з відповідним потужним емоційним підтекстом*, наприклад, партійними можуть бути «ересь», «правовірність», «чистота», «голдстейнівщина», «світле майбутнє», «партійний обов'язок»;

– *мілітаризації мовних штампів*. Оскільки Мінправ фабрикує інформаційний потік із підкресленням у ньому наявності справедливої війни, різноманітних ворогів, необхідності самообмеження, високопродуктивної праці заради перемоги, то в новомові присутні відповідні конструкції – «перемога на трудовому фронті», «героїчна праця», «звільнення від ланцюгів», «наша боротьба», «підступний ворог», «ворожий посіпака»;

– *істотного скорочення й примітивізації лексики та граматичних правил «старомови»* (звичайної англійської). «Це прекрасно – знищувати слова! Головне сміття, звичайно, міститься у дієсловах і прикметниках», – говорить працівник Мінправа, який працює над створенням чергового словника новомови. Так усуваються з мовлення і мислення шкідливі і потенційно небезпечні поняття, утворюються «неголод» замість «ситість», «плюс» – замість всіх відтінків поняття «хороший», «неособа» – замість «репресована людина, дані про яку треба знищити» тощо;

– *підміни змісту понять й утворення своєрідних неологізмів*, зміст яких відбиває корисні або шкідливі для Ангсоца предмети матеріальної чи духовної природи. Отвір для знищення документів називається «гніздом пам'яті», молодіжна організація донощиків – «Розвідниками», вбивство людини – «розпиленням». Щодо дійсних неологізмів, то вони позначають нові поняття моралі і права – «думкозлочин», «лицезлочин» – неблагонадійний вираз обличчя, наприклад, скептичний або не надто радісний, «Мінмир» – Міністерство

миру, «штучзап» – штучне запліднення, «саможит» – дивакуватий (потенційно небезпечний) індивідуаліст тощо.

Інша мета насадження новомови – *примітивізація мислення* до елементарних партійно-канонічних актів розсудку. Правовірному не потрібно мислити, вміти аналізувати. Розум має бути обмежений. Підсвідома інстинктивна фанатична правовірність *для партії* набагато цінніша. *Ідеалом психічної рефлексії є бездумне відтворення партійних гасел*, які існували на будь-який випадок життя. Це посилює наш аргумент щодо того, що саме розробка і примусове впровадження політичної релігійної системи є головним засобом маніпуляції свідомістю населення вигаданої Океанії.

Алкоголізація населення. На нашу думку, цей спосіб впливу на масу також непрямо стосується маніпуляції свідомістю, бо *призводить до інтелектуально-вольової деградації і зниження критичності мислення.* До того ж в умовах жорсткого дефіциту всіх товарів, транслявання депресивного концепту війни і ворогів, необхідності суворого контролю поведінки, двомислення, яке примушує широкі радіти вигаданим перемогам партії, при цьому констатуючи наростання зубожіння, Ангсоц *зобов'язаний надати населенню простий антидепресант.* У романі «1984» ним є алкоголь – завжди загальнодоступний, дешевий і часто вживаний, на відміну від інших товарів.

Разом із ним фігурує і проституція, яка поширена серед «пролів», шар котрих був забезпечений предметами потреб ще гірше, ніж члени партії. Статеві відносини між останніми політичною лінією партії категорично не заохочувалися, бо це розкріпає людину, налаштовує на еротичний, романтичний і часто героїчний лад. Міністерство любові видавало дозвіл на шлюб, лише якщо чоловік і жінка тілесно один одному відрозливі – *суто для виконання «партійного обов'язку»*, яким є народження дітей. Існували антисексуальні організації, наприклад, «Молодіджна антистатєва спілка», які пропагували пожиттєву цнотливість і штучзап. Отже, партія прагнула поширити відразу до відповідних стосунків, що була складником тотального контролю.

Разом із вищенаведеним, на думку головного героя роману, соціально-політична стабільність Океанії доволі дивна, адже 85% населення становить слабо контрольований пролетаріат.

Примус і нагляд партії за пролами помітно нижчий – відповідно, саме вони в змозі «встати і струсити» із себе панівний лад. Проте цьому начебто перешкоджає відсутність політичної волі, зосередженість на примітивних цінностях й відсутність організованості – поліція думки активно й успішно знищує всіх потенційних ватажків пролетаріату. До того ж сполучення між регіонами Океанії та інформаційний зв'язок є слабкими. Це своєю чергою робить складною організацію по-справжньому масових протестів.

Відповідно до такого середовища, історія головного героя – це історія його латентного самогубства, шлях до смерті, що, власне, він сам добре усвідомлює. Не витримавши внутрішнього конфлікту, породженого необхідністю постійного двомислення, він віддає перевагу пошуку реальної інформації та несподівано віднайденому кохання. Але, що цілком прогнозовано, вимушений відхід від правил суворого контролю своєї поведінки призводить до виявлення його карними структурами і «перевиховання». Катування як складник психотехніки знищили волю, стерли індивідуальність протагоніста, психічно скалічили й перетворили його на абсолютно конформного індивіда, *щиро відданого ідеалам партії*, а любов до коханої перетворилася на ненависть і байдужість. Фізично знищений головний герой роману не був.

Після аналізу роману з позиції мети дослідження, ми вимушені подумки *дискутувати* з автором, але лише стосовно невеликої кількості тез.

Перше. На нашу думку, наголошування на неможливості масових політичних збурень доволі непереконливе. Оруел сам стверджує, що нагляд за пролами надзвичайно

слабкий, пропаганда поширюється менш потужно, ніж серед партійців, контролювати емоції та мислення їм не потрібно, а умови життя – жебрацькі. Повну відсутність можливості назрівання нової революційної ситуації, активізації політичної волі і самоорганізації пролетаріату заперечувати не можна.

Посилюється цей контраргумент оруелівської реальності також тим, що двомислення, примусово насаджуване серед членів партії, *практично не спостерігається* серед маси простих пролетарів. Робітничому класу не потрібно обдурювати своє мислення і уяву. Образно кажучи, проли позбавлені необхідності самотужки вибудовувати ту ширму, яка дає змогу не бачити контраст між ідеями соціалізму, достатку, зростання добробуту, постійних перемог, доброти й опіки партії й прогресуючим голодом, жебракуванням, безробіттям, бомбардуванням житлових кварталів. Іншими словами, ця каста *неминуче має бути обурена цим контрастом*, і в її середовищі мають відбуватися процеси самоорганізації для скидання влади Ангосоца. Це в романі чомусь заперечується.

Другий аргумент стосується заперечення автором роману ролі організатора політичних перетворень, якою потенційно володіє така верства населення, як *криміналітет*. Останній малюється як доволі поширена верства населення, яка взаємодіє з Ангосоцем, але чомусь зосереджує свою діяльність виключно в середовищі пролів і чомусь не зацікавлена в захопленні влади в Океанії. Автор статті із цим не згодний, тому що:

– кримінальне середовище не може бути гомогенним і не веде свою діяльність хаотично. На це вказують всі існуючі й, очевидно, відомі авторові роману приклади – факти швидкого налагодження ієрархізованої структури серед злочинних елементів суспільства;

– навіть якщо припустити пряме керівництво делінквентами політичною верхівкою, неминучими є як надзвичайна конкуренція всередині мафіозної «держави всередині держави», так і ризик непокори – виходу з-під партійного контролю і підготовку державного заколоту. Приклади розвитку кримінальних організацій в Італії, Японії, США, на пострадянському просторі, очевидно, свідчать саме про це – неодмінне зрощення їх із політикою й інститутом права, тобто і про прагнення криміналітету до політичної влади. Це в романі проігноровано;

– допускаючи припущення, що подібне відбулося під час революції, яка згадується в романі, Оруел мав би вказати, що вожді революції були ніким іншим, як вихідцями з кола злочинців. Вони б зрозуміли вигоду тоталітарного контролю над суспільством і розбудували відповідну політичну тиранію, забарвлену партійними гаслами. Однак, якщо саме це автор роману мав на увазі, то, знову-таки, не підкреслив цю думку з очевидною ясністю;

Третій аргумент. Ми певною мірою погоджуємося зі зауваженням Олдоса Хакслі щодо неможливості тривалого соціально-політичного стану «1984» *як такого*. Воно стосується того, що правляча більшість не буде безкінечно тяжіти до репресивно-садистських технік управління суспільством, які просто занадто дорогі. Вона віднайде більш дешеві і економічно доцільні [11].

Аналогії. Застосування компаративного аналізу роману Оруела з літературними витворами, в тому числі, філософськими, що йому передували, виявляє алюзії до думок всіх мислителів, які започаткували і творили в жанрі соціального моделювання.

Зважаючи, що це питання вже досить проаналізоване, зазначимо, що на конструюванні вигідної для управління політичної міфотворчості та цензури інформації наполягав ще Платон. Останній, а також Аристотель і більшість античних класиків збіглися в думці щодо необхідності для тиранічного укладу перманентної війни. Крім цього, оптика творів древніх мислителів не може не наштовхнути нас на тези Лао Цзи про анонімну владу як найкращу і навіть на принципи кодексу Бусідо, в якому повсякчас говориться про шлях

воїна як невпинний усвідомлений поступ до своєї смерті. Але нам нині невідомо, чи були ці джерела взірцем для письменника, чи він транслиував такі позиції незалежно. Тому конструювання відповідних гіпотез вважаємо тут недоцільним.

Освічений читач легко знайде очевидні аналогії «1984» з «Містом Сонця» Т. Кампанелли, де, зокрема, керують правителі Любові та Міці, регламентуючи статеві контакти, «Утопією» Т. Мора з його одноманітністю побуту, розваг, зовнішнього вигляду, державною педагогікою, що культивує патріотизм. Алюзії до Дж. Свіфта також цілком явні. Навіть якщо читач не знайомий із тією повагою, яку Оруел насправді відчував до цього англо-ірландського філософа, впадає в очі епізодична подібність реальності «Аеросмуги №1» і соціумів, якими мандрував Гуллівер.

Наприклад, Мінправ за допомогою механічної машини (версифікатора), подібної до калейдоскопа, створює партійні вірші, пісні, романи для пролетаріату, жонглюючи набором сюжетів і поняттям новомови. Такий самий спосіб використовують і академіки-прожектери в Лагадо. Взагалі дух «1984» апелює до «Мандрівок Гуллівера» або «Байки бочки» Дж. Свіфта тим, що всі ці твори є радикальною і нищівною політичною сатирою, в якій гротескно і з сумом змальовані ниці потяги будь-якої людини – заздрість, підлабузництво, злість, підлість, жадібність, кар'єризм тощо.

Опуклі і численні подібності простежуються також із романом Є. Замятіна «Ми». Збігається і сюжетна лінія, і особиста трагедія головного героя, і змалювання суспільства деіндивідуалізованих людей зі збідненим емоційним світом, обмеженими правами й модифікованим (партійним) мисленням.

Що стосується порівняння «1984» із «Цим чудовим новим світом» Хакслі, проаналізованим у попередній статті [14], то, на нашу думку, подібності можуть стосуватися лише:

- підміни історичної правди;
- поширення політичної міфології як головного засобу налагодження соціальної стабільності. В Оруела це віра в сакральність Анґсоца, у Хакслі – «Фордіанство»;
- деіндивідуалізації особистості нав'язуванням соціально-поведінкових шаблонів, послабленням аналітичного мислення політичною вірою;
- охопленні людини пропагандою з дитинства;
- наркотизації чи алкоголізації населення. Призвичаєння до *соми* в Хакслі в дечому аналогічне безперешкодному доступу і вживанню алкоголю в антиутопії Оруела.

Далі навіть у разі поверхневого аналізу цих соціумів ми радше знайдемо безліч відмінностей, які зручніше навести в Таблиці 1.

Про аналогії «1984» з реальними країнами минулого написано десятки, якщо не сотні робіт. Підняття і аналіз цієї теми тут буде межувати з трюїзмом – вона явно не відрізняється новизною. Тому ми просто констатуємо справедливості аналітиків, які наголошують, що роман є своєрідним продовженням «Колгоспу тварин» або інакшою демонстрацією процесу виродження пролетарської революції до тиранії меншості (партійної верхівки або однієї особи) над масою.

Подиву це не викликає, бо відомо, що взірцем для Дж. Оруела були сучасні йому процеси у СРСР, фашистській Німеччині, Італії, франкістській Іспанії, Китаї і не лише вони. Відомо, що в цих країнах після революційних перетворень типово спостерігається комплекс рис соціально-політичного управління, який, власне, і становить зміст поняття «фашизм», а саме: *мілітаристичний націоналізм, партійність, вождізм, антилібералізм, шовінізм і ксенофобія, експансіонізм й ідеократія*. Що стосується останньої, то вона дійсно реалізувалася розробкою і примусовим впровадженням політичної міфології, в якій універсально простежуються міфологеми сакралізації «своїх», «світлого майбутнього», демонізації «чужих» тощо, тобто все те, що ми бачимо в «1984».

Таблиця 1

Відмінності в соціально-політичному бутті Океанії і Світової держави Ери Т

Ознака соціально-політичного буття	У романі «1984»	У романі «Цей чудовий новий світ»
Суттєве обмеження спектра як предметів потреб, так і заборона на низки потреб	Присутнє. Забезпечення пересічної людини на рівні жебракування. Заборонена довільна комунікація, статеве життя, шлюб, розваги тощо.	Відсутнє. Навпаки, життя людей (каст альфа і бета) надлишково забезпечене предметами потреб духовно вихолощеної мас-культури. Нав'язується ідеологія фетишу споживання предметів і людей, в тому числі розкутості контактів.
Заборона приватного життя і радикальний контроль будь-якої соціальної поведінки, включаючи несвідомі акти	Присутні повною мірою.	Відсутні. Санкцій (остракізму) зазнають тільки ті індивіди, які тривало порушують норми моралі «Чудового світу»
Культивування егоїстичних мотивів	Категорично заборонене партією. Життя розглядається тільки в контексті самовідданого служіння партії і лідеру.	Бажана соціальна норма. Відхилення від егоїстичності є ненормальним проявом.
Робоподібний стан громадян (населення)	Норма та ідеал. Еліта тримає масу в атмосфері страху.	Еліта надає масам політичну релігію, мораль і масу розваг. Рабство стосується тільки нижчих каст, які виконують важку роботу.
Спосіб прищеплення політичної віри	Тотальний і жорсткий контроль та самоконтроль, репресивна політика до інакомислячих. Соціально-політичні рефлексії засвоюються через страх перед тортурами і знищенням.	Соціально-політичні рефлексії засвоюються з ембріонального стану і раннього дитинства методами гіпнопедії, дресури. У дорослому віці підтримуються суспільною мораллю, пропагандою товарів, впливом нової релігії. Страх практично невідомий. Норма психічного реагування – розкуте ейфорійно-гедоністичне налаштування.
Присутність у політичній релігії концепту війни як нормального і бажаного стану	Є у повній мірі. Активно експлуатується для підвищення авторитету партії, для пояснення необхідності тотального контролю і зубожіння	Концепт війни абсолютно відсутній.

Цікавіше простежити, чи спостерігається реальність «1984» у сучасних країнах, особливо тих, активність котрих суттєво впливає на Україну.

У роботах [5; 7] було детально простежено і констатовано, що внутрішньополітична система сучасної Російської Федерації має виражені риси ідеократії, тобто системи управління за допомогою політичної міфології, поширюваною державними ЗМІ (інших тут практично не існує). Вираженими є доцільно сконструйовані міфологеми про існування так званого «народу Росії», а також про його месіанство – «особливу історичну місію», «богообраність», «велич» тощо. При цьому присутні міфи щодо ворожого середовища, в якому ця країна перебуває. Емоційно насиченим образам «прогнилої Європи» чи США протистоїть сакралізований образ РФ та її лідера. Щодо останнього, то роками відбувається трансляція колажу міфів, які посилюють його авторитет у масі. Отже, РФ просто

зобов'язана боротися, протистояти, рятувати інші країни, долучаючи їх до свого міфічного «російського світу».

Виявлені тут і психічні особливості маси населення, наприклад, схильність до некритичної віри сукупно з некогерентністю мислення, підміною у свідомості історичної пам'яті та надзвичайна слабкість пам'яті короткотривалої забезпечують вкорінення віри і громадську покору. Наслідком цього є, зокрема, готовність фанатично боротися з ворогом, образ якого маніпулятором, може змінюватися. При цьому підміну ворога маса зі слабкою пам'яттю сприймає конформно. Ще недавно Росія «звільнювала», наприклад, Україну від вигаданих ворогів, а нині вороги чомусь виявилися в Сирії, Лівії, Туреччині, тому народи цих країн терміново треба «рятувати».

Накладаючи на сучасні реалії координати «1984», ми посилюємо розуміння того, що ідеократична тиранія не може не воювати.

При цьому очевидними є інші аналогії з РФ, зокрема: згадана фальсифікація історії і підробка інформації про поточні події, зубожіння населення РФ, відчутне посилення репресивної політики до інакомислячих включно з їх фізичним усуненням, комплексна пропаганда з раннього віку, утворення ультраправих організацій, намагання створити політичну неорелігію, використовуючи потенціал ідей та авторитет православного християнства. Крім цього, на особливу увагу заслуговує інша яскрава аналогія з Океанією – російська ідеологічно забарвлена новомова, яка є засобом маніпуляції свідомістю. Наприклад, курс російського рубля не падає, економіка не деградує – вони демонструють «негативне зростання». Можна пригадати й легко знайти в пошукових системах інші приклади щодо «туркобандерівців», «духовних скреп», «зайвої духовної хромосоми росіян» тощо.

Разом із цим пошук і демонстрація цих витворів пропаганди – справа радше журналістських чи публіцистичних розвідок, задача філософських – у цьому випадку – артикуляція тез та емне узагальнення.

У контексті нашої задачі не можемо уникнути констатування очевидного поширення маніпулятивних практик керування свідомістю мас і в Україні.

Низведення українського народу до стану маси, деградованої мисленнєво і емоційно відбувалося роками і планомірно [5; 7]. Вихолощена й усічена («реформована») освіта, алкоголізація, низькопробна маскультура і соціальна аномія перетворили значну частину нації на просте населення. Така маса некритично засвоює будь-який телепродукт і *відтворює задану маніпулятором поведінку* – поблажливо сприймає антидержавні колабораціоністські ідеї, вірить у дезінформацію щодо низки політичних персон, голосує, керуючись не розумом, а вірою в міфічну, але привабливу відеокартинку.

Такі соціально-політичні явища спостерігаються знедавна і у США, президент яких був обраний шляхом маніпуляцій – дезінформації і міфотворчості. Нині він пране, власне, поступово зробити нормальною контрольно-репресивну функцію держави до людей, які зберегли раціональні критично-аналітичні функції мислення. Тобто, подібно до ВБ, налагодити ідеократію олігархічного чи автократичного гатунку.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки.

1. Гіпотеза про можливість використання певних літературних творів як джерел інформації в процесі дослідження феномена маніпуляції масовою свідомістю отримує додаткову аргументацію.

2. У романі Артура Еріка Блера «1984» детально подано базовий *спосіб* підтримки внутрішньополітичної стабільності і покори в тоталітарному суспільстві. Ним є примусове впровадження розгалуженої і системної *політичної релігії*. Ця система вірувань вже пройшла стадію міфології, напрацювала чітку канонічну ідею, комплекс релігійно-політичних дій, окреслила та ієрархізувала спільноту.

3. Засобами, якими впроваджується у свідомість цей тип маніпулятивного впливу на масу, є: фальсифікація (підміна) історії, актуальних новин шляхом цензурування або зрежисованого створення, фабрикування широкого спектра витворів мистецтва, насиченого пропагандистськими ідеологемами, використання в інформаційному потоці дискурсу справедливої війни, примус до споживання пропагандної продукції, комплексний та всеохопний контроль за неканонічністю (непартійністю) будь-якої поведінки для закріплення системи соціальних рефлексів, застосування санкцій до неправовірних – катування і знищення, створення і насадження новомови для деградації мислення і стандартизації дозволених актів розсудку, алкоголізація населення.

4. Аналіз аналогій «1984» з літературними творами в жанрі моделювання соціальної реальності (утопій), які були написані до 1948 року, показали явну подібність концепцій Оруела, Хакслі, Замятіна. Вона полягає в тому, що названі автори вважали маніпулятивну міфотворчість головним способом досягнення керованості громадян. Така візія, очевидно, бере початок ще з творів Платона, який пропанував дещо подібне стосовно «правильного» облаштування політичного режиму. За стилем і замислом «1984» є жорсткою політичною сатирою, започаткованою в Новий час Еразмом Роттердамським, Томасом Мором і Джонатаном Свіфтом. До поглядів і художньої форми останнього Джордж Оруел мав особливі симпатії.

5. Разом із подібністю в літературі є й розбіжності в баченні засобів впровадження вищевказаного політичного режиму. В Оруела це насильницьке встановлення єдиномислення за допомогою атмосфери страху, придушення будь-якої незалежної думки тощо. У Хакслі суттєво навпаки – гедоністичне суспільство практично тотальної всездозволеності призводить до деградації особистості до індивіда зі слабкою автономною волею, девальвованими креативними здібностями. Політична пропаганда і державна неорелігія педагогічно культивує віру в те, що метою життя є максимальне задоволення чуттєвих потреб і споживацтво.

6. Очевидно справедливими є позиції аналітиків ХХ сторіччя, що «1984» є критикою соціальної реальності при фашистських і комуністичних державно-політичних режимах СРСР, Німеччини, Іспанії *etc.* Позиція автора роману зрозуміла – революція пролетаріату швидко вироджується в тиранію меншості над більшістю. Зберігається лише ідеологія, яка стає базою створення політичних міфів, які разом зі швидкою появою карно-репресивних механізмів робить суспільство покірним панівній верхівці.

7. Низка аргументів Оруела дискусивні. На погляд автора статті, деякі тези англійського письменника є непереконаливими, а деякі об'єктивні соціальні закономірності – знехтуваними.

8. Разом із цим саме ідеократичний вплив, напрацювання і трансляція у ЗМІ системи сфальсифікованих політичних міфологем, а також практично всі засоби її примусового вкорінення у свідомості мас, вказані у п. 2 висновків, реально спостерігаються в сучасній Україні, Російській Федерації, США і взагалі в сучасному світі, що зазнає наслідків глобалізації. Усе це набуває характеру маніпулятивно спричиненої гібридної війни проти українського національного суверенітету й світового демократичного громадянського суспільства.

9. Маніпуляція масовою свідомістю з примусом чи за «сценарієм» Олдоса Хакслі, коли духовно збіднений індивід некритично вірить у всі байки, які йому згодують ЗМІ, спостерігається нині у світі неодноразово. Ймовірно, такий неявний вплив на населення, збіднене мисленнево і спрIMITIVізоване емоційно, у ХХІ сторіччі глобально практикується для досягнення громадської покори або будь-яких інших цілей суб'єктив-державців. Фактично це означає ризик виродження демократичних держав на популістські авторитарні, тиранічні, фашистські диктатури.

Список використаної літератури

1. Стругацкий А., Стругацкий Б. Обитаемый остров. Москва : АСТ, Neoclassic, 2018. 480 с.
2. Білецький В. Агресорний технологічний вплив на масову свідомість на тлі східноукраїнського конфлікту. Підготовка ґрунту і перші міфи. *Схід*. 2016. № 3 (143). С. 93–100.
3. Білецький В. Агресорний технологічний вплив на масову свідомість на тлі східноукраїнського конфлікту. Міфологія мілітарної фази. *Схід*. 2016. № 4 (144). С. 92–100.
4. Білецький В. Морально-інтелектуальне відродження вітчизняного суспільства? *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 80-річчю заснування Донецького університету*, м. Вінниця, 4–5 квітня 2017 р. Вінниця : ФОП Корзун. 2017. С. 202–206.
5. Білецький В. Маніпулятивні практики на тлі гібридної війни. Монографія. Київ : ФОП Халіков Р.Х., 2018. 166 с.
6. Білецький В.В. Політичний вибір як індикатор ментальної зрілості суспільства. *Філософські рефлексії сучасних світоглядних дискурсів* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 19–20 квітня 2019 р. Вінниця : ФОП Корзун, 2019. С. 33–37.
7. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / під. заг. ред. проф. Р.О. Додонова. Вінниця : ТОВ Нілан-ЛТД, 2017. 412 с.
8. Оруэлл Дж. «1984» и эссе разных лет: Пер. с англ. / Сост. В.С. Муравьев; Предисл. А.М. Зверева; Комментар. В.А. Чаликовой. Москва : Прогресс, 1989. 384 с.
9. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. Москва : Эксмо, 2005. 832 с.
10. Недошивин В. Джордж Оруэлл. Неприступная душа. Москва : АСТ, 2018. 840 с.
11. Письмо Олдоса Хаксли к Оруэллу: Мое видение адского будущего лучше, чем твое. URL: <https://medium.com/@loyosh78/письмо-олдоса-хаксли-к-оружеллу-мое-видение-адского-будущего-лучше-чем-твое-1949-7c5c11c963e0>
12. Чалікова В. Біографія. Статті та есе. Книги. URL: <http://chalikova.ru>.
13. Biletskyi V. Political agitation and state of mental maturity of the domestic society. *Схід*. 2019. № 3 (161). С. 53–156.
14. Biletskyi V. Discourse of manipulation of consciousness in literature works of A. Huxley and Strugatsky brothers. Analogies with modernity. *Схід*. 2020. № 1 (165). С. 17–22.
15. George Orwell. «Animal Farm: A Fairy Story» / Авт. предисловия Н.А. Зинкевич. Москва : Цитадель, 2001. 150 с.
16. Rodden, John. George Orwell: The Politics of Literary Reputation. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=fNwzDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
17. The Cambridge companion to George Orwell / Ed. by Rodden J. Cambridge : Cambridge univ. press, 2007. XVI, 222 p.

DISCURSIVE FEATURES OF MANIPULATION OF CONSCIOUSNESS IN GEORGE ORWELL'S ANTI-UTOPIA "1984": ANALOGIES**Vitaliy Biletsky**

*Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchia str., 21, Vinnytsia, 21000, Ukraine
e-mail: biletsk750@gmail.com*

In the article the author from a philosophical point of view analyzes George Orwell's dystopian fiction "1984". The attention is paid both for the whole characteristic of a totalitarian society and for methods of manipulation of mass consciousness in it.

It is shown that the main way of such manipulation is the creation and propaganda of political mythology, which grows into a real political religion. In addition, the means of introducing this religion,

such as: falsification of history, falsification of news, any cultural works, political coercion to consume this information, modification of speech and thinking, totalitarian control and repressive policy of the state towards dissenters were identified and articulated.

The picture of the anti-utopian totalitarian and militaristic world painted by George Orwell is exactly the same as that found by the author of the article in the previous scientific works. For example, according to the “1984” scenario, there is a hybrid aggression against Ukraine, the domestic political rule of the masses of leaders in modern Russia.

At the same time, the world of total prohibitions, fear and control contrast with the atmosphere of Aldous Huxley’s world. Thus, if Oreul’s recipes are implemented in attack, aggression, and modern warfare, Huxley’s principles are upheld where peace exists today. Permissiveness, consumerism, entertainment and a minimum of creative thinking prevail here.

The submitted article, like other works in this series, clearly demonstrates how literary works can become a source of modern topical socio-philosophical research. And their conclusions may be extrapolated to social reality.

Discussing with some George Orwell's thesis, the author of the article finds analogies with literary works of this kind, as well as with the social realities of the twentieth and twenty-first centuries. In particular, it is emphasized that the manipulation of the mass consciousness through the creation and implementation of political myth-making is a common practice in the modern world.

Key words: manipulation of consciousness, newspeak, doublethink, political religion, thoughtcrime, dystopian, faith, mass obedience.